

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄ МАЛОЛІТНЮ ДИТИНУ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Висвітлено питання найбільш суттєвих, кримінологічно значущих рис особи злочинця, що використовувала малолітню дитину для заняття жебрацтвом та складено її кримінологічний портрет.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа злочинця, малолітня дитина, використання, жебрацтво.

Як зазначав О. Б. Сахаров, причини окремого злочину, як і причини злочинності взагалі, не можуть бути зрозумілими без урахування характеристики особи злочинця [14, с. 13].

Проблеми, пов'язані з особою злочинця, є центральними й найбільш дискусійними у кримінологічній науці. Свого часу питаннями, присвяченими особі злочинця, займалися такі вчені, як Ю. М. Антонян [10], Н. Т. Ведерников [1], П. С. Дагель [2], А. І. Долгова [12], А. Ф. Зелінський [4], В. М. Кудрявцев [7], Н. С. Лейкіна [8], О. Б. Сахаров [14]. Але особа злочинця, який використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом, залишилася поза увагою цих науковців. Це не дозволяє визначити найбільш доцільні заходи впливу на винного та можливості виявлення й запобігання причин та умов злочину. Усунення зазначеної прогалини є завданням даної статті.

Кримінологічна характеристика особи злочинця є системою рис, що характеризують особу, яка скоїла злочин, прояву її суспільного існування і життєвої позиції, що зумовлює або полегшує вчинення злочину [9, с. 31-32].

Наявні статистичні дані щодо осіб, які використовували малолітню дитину для заняття жебрацтвом, на жаль, є дуже обмеженими. Так, відповідно до статистичних даних МВС України, у 2009 р. з осіб, які вчинили злочин,

передбачений ст. 150-1 КК України, раніше осуджених виявилось 11; одна особа перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного чи психотропного сп'яніння; два злочини було вчинено неповнолітніми або за їх участю. У 2010 р. за вчинення даного злочину до кримінальної відповідальності було притягнуто 81 особу. Із них 19 осіб раніше вже вчиняли злочини; одна особа перебувала у стані алкогольного сп'яніння; один злочин було вчинено неповнолітніми або за їх участю. У 2011 р. за цією статтею до кримінальної відповідальності було притягнуто 77 осіб. Із них 21 особа раніше вчиняла злочин; одна перебувала у стані алкогольного сп'яніння; один злочин було вчинено неповнолітніми або за їх участю, ще один – групою осіб [3].

Більш детальну інформацію було отримано внаслідок проведеного нами кримінологічного дослідження кримінальних справ, за якими до відповідальності було притягнуто 50 осіб, що займалися використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

У структурі особи злочинця було виділено три групи ознак, властивостей та якостей, які притаманні їй, а саме: 1) соціально-демографічні (стать, вік, національна та етнічна належність, рівень освіти, сімейний стан, наявність дітей, трудова діяльність, наявність місця мешкання та характеристика з місця мешкання); 2) кримінально-правові (об'єктивна сторона та спосіб учинення злочину, наявність чи відсутність ознак спеціального суб'єкта злочину, сукупність злочинів, форма співучасті, тривалість злочинної діяльності, наявність обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, наявність чи відсутність судимості, мотив злочинної поведінки, особливості покарання за вчинений злочин); 3) морально-психологічні властивості та якості осіб, які скоїли злочин, що виявляються у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (світогляд, інтереси та життєві установки особи).

Розглянемо соціально-демографічні ознаки особи злочинця. Проведений аналіз 50 кримінальних справ, порушених у 2009 – 2010 рр., дає достатні підстави стверджувати, що злочин, який полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, має «жіноче обличчя». Суб'єктами злочинів у

46 (92 %) кримінальних справах є особи жіночої статі (матері, бабусі чи старші сестри потерпілої особи). І тільки у чотирьох (8 %) кримінальних справах суб'єктами злочинів були чоловіки (батько дитини чи співмешканці матері дитини).

Загальновідомо, що вікові особливості людини суттєво впливають на формування її особистості. Вік значною мірою визначає фізичний стан індивіда, його інтереси, поведінку, життєві потреби, впливає на можливість одержання освіти, спеціальності, створення сім'ї.

Так, М. М. Кондрашков зазначає, що вікові особливості повинні цікавити кримінологію перш за все як результат соціальних змін особистості [6, с. 160].

Вік впливає на певний комплекс питань кримінально-правового характеру. Зокрема він є підставою для визнання особи, здатної нести кримінальну відповідальність за вчинені нею злочини; відомості про вік необхідні для прогнозування змін у динаміці та структурі злочинності й, що дуже важливо, – для організації робіт з її профілактики. За віковою ознакою в досліджуваному масиві злочинців було розподілено на такі групи: від 16 до 25 років; від 25 до 35 років; від 35 до 60 років; від 60 і старше. Найбільша кількість злочинців, які використовують малолітню дитину для заняття жебрацтвом, належить до контингенту у віці від 25 до 35 років – наявні у 37 (74 %) кримінальних справах; далі йде вікова група від 16 до 25 років – у 7 (14 %) кримінальних справах. Наступним є віковий проміжок від 35 до 60 років – у п'яти (10 %) кримінальних справах. І остання вікова група від 60 і старше – в одній (2 %) кримінальній справі.

Істотною складовою соціальної характеристики особи та її поведінки є освіта, що певним чином впливає на формування її життєвих установок та інтересів. Безумовно, прямої залежності між рівнем освіти та формою поведінки людини не буде, але можна стверджувати, що рівень освіти впливає і на правосвідомість, і на здатність вибору тієї чи іншої поведінки. За рівнем освіти особи, яких вивчали, розподілилися в такий спосіб: ті, що мають неповну середню освіту, середню, середньо-спеціальну, вищу та особи, які взагалі не

мають освіти. За нашими даними, рівень освіти осіб, які вчинили злочин, що полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, визначається такими показниками: освіта була відсутня у 21 (42 %) особи, неповну середню освіту мали 19 (38 %) осіб, середню – 10 (20 %). Особи із середньо-спеціальною та вищою освітою взагалі були відсутні.

Щодо трудової діяльності, то тут явно переважали особи, які були безробітними – 49 (98 %). Була зайнятою (працювала) лише одна (2 %) особа.

Доцільним є аналіз і сімейного стану злочинців. Особисті риси характеру сімейних осіб і тих, хто не перебуває у шлюбі, умови життя і коло спілкування накладають певний відбиток на спрямованість їх злочинних дій. Наявність або відсутність нормальних родинних умов є обставиною, що значною мірою впливає на реалізацію можливості вибору такого варіанта поведінки, за якого вчинюється злочин. Отже, за результатами нашого дослідження переважну більшість серед злочинців мали неодружені особи – 37 (74 %). У цивільному шлюбі перебувало сім (14 %) осіб, одружені – чотири (8 %), розлучені – дві (4 %) особи. Разом із сімейним станом злочинців становлять інтерес і дані про наявність у них дітей на утриманні. Так, 25 (50 %) осіб мали одну-дві дитини на утриманні; 19 (38 %) – три й більше дітей і шість (12 %) – не мали дітей на утриманні. При цьому перебували на обліку в Управлінні праці та соціального захисту населення 15 (30 %) із 33 осіб, які повинні бути на обліку та отримувати державну допомогу на дітей. В окремих кримінальних справах у протоколах допиту обвинуваченого містяться пояснення щодо непереходу на облік в УПСЗН, основним з яких є відсутність у дитини свідоцтва про народження, у зв'язку з чим не можна стати на облік.

Крім родини, особа формується під впливом найближчого оточення – трудового колективу, місця навчання, друзів чи сусідів. Тому характеристики з місця мешкання, роботи або навчання також надають інформацію для певних висновків. За результатами нашого дослідження позитивно характеризувалися в цьому відношенні 21 (42 %) особа, посередню характеристику мали 24 (48 %), негативно оцінювалася поведінка чотирьох (8 %) суб'єктів. В одній

кримінальній справі характеристика була відсутня через об'єктивну причину, оскільки обвинувачена особа не мала постійного місця мешкання. Щодо місця мешкання та громадянства обвинувачених осіб: 49 (98 %) мають постійне місце мешкання, одна (2 %) особа без визначеного місця мешкання, 36 (72 %) є мешканцями міста, 13 (26 %) осіб є мешканцями села, 49 (98 %) мають громадянство України, одна (2 %) особа є громадянином Республіки Молдова, особи без громадянства відсутні.

Значний інтерес становлять і кримінально-правові ознаки особи злочинця, що впливають на правильну кваліфікацію вчинку. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, є спеціальним – це батьки або особи, які їх замінюють. Має місце і загальний суб'єкт злочину – будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які замінюють батьків (ч. 2 ст. 150-1 КК України). За даними нашого дослідження 45 (90 %) обвинувачених є батьками чи особами, які замінюють батьків; п'ять (10 %) обвинувачених мають інший вид зв'язку з потерпілим (співмешканці матерів дітей, бабусі потерпілих, старша рідна сестра).

Аналізований нами суб'єкт злочину характеризується такою ознакою як осудність, що спрямована на встановлення психологічних особливостей, які мають значення у вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Усі особи, згідно з нашим дослідженням, є осудними. У двох (4 %) осіб були виявлені різного роду психічні аномалії, а саме легка дебільність та легка розумова відсталість, що не виключають осудності.

Стосовно даних про притягнення до кримінальної відповідальності, раніше не судимими виявилися 45 (90 %) осіб, раніше притягалися до кримінальної відповідальності – дві (4 %) особи, раніше судимі – дві (4 %) особи, злочин вчинено повторно – однією (2 %) особою. Співучасті у злочині не було виявлено в жодній із 50 кримінальних справ. У двох кримінальних справах мав місце спеціальний рецидив злочину.

У ході нашого дослідження встановлено, що при винесенні вироків у 31 (62 %) випадку обставини, що пом'якшують покарання, були відсутні. В одному

(2 %) випадку обставиною, що пом'якшує покарання, було враховано вчинення злочину жінкою у стані вагітності, у 18 (36 %) випадках – щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину. Наявність малолітніх дітей, позитивні характеристики чи вчинення злочину внаслідок несприятливого збігу обставин не були враховані в жодній кримінальній справі, хоча мали місце.

Під час вивчення матеріалів архівних кримінальних справ були наявні такі кваліфікуючі ознаки злочину, що полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст. 150, ст. 303 чи ст. 304 КК України – дві (4 %) особи та злочин вчинено щодо чужої дитини – шість (12 %) осіб.

Подання в порядку ст. 23-1 КПК України, винесення якого має суттєве значення для встановлення причин та умов вчинення конкретного злочину, було наявне в 48 (96 %) кримінальних справах.

До кримінально-правових ознак особи злочинця, на наш погляд, слід зарахувати і мотив злочину. У багатьох випадках він лежить за межами складу злочинів, але в кримінологічному аспекті його визначення, на нашу думку, є дуже важливим.

Більшість учених розглядає мотив як такий імпульс до злочинної поведінки, що є її рушійною силою, психологічною причиною [5; 11; 13].

У 50 (100%) вивчених матеріалах кримінальних справ присутній корисливий мотив, але він зумовлений скрутним матеріальним становищем обвинуваченого та несприятливою життєвою ситуацією.

У рамках кримінологічної характеристики особи злочинця вважаємо за доцільне розглянути покарання за вказаний злочин. Аналізуючи форми реалізації кримінальної відповідальності, ми спостерігали стійку тенденцію застосування такої форми реалізації, що передбачена ст. 75 КК України, тобто звільнення від відбування покарання з випробуванням. Вона застосовується до осіб, які вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості, тобто санкція статті не перевищує п'ять років позбавлення волі (ч. 1, 2 ст. 150-1 КК України). Отже, мали місце такі види санкцій: один рік позбавлення волі – на підставі ст.

75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном один рік – 24 (48 %) кримінальні справи; два роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном один рік – дев'ять (18 %); три роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном один рік – дві (4 %); три роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном два роки – дві (4 %); чотири роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном один рік – одна (2 %); чотири роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням терміном один рік шість місяців – одна (2 %) кримінальна справа; три роки позбавлення волі – на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування призначеного покарання з іспитовим строком один рік – одна (2 %) кримінальна справа. Наявна була і ст. 79 КК України (звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років), на підставі якої осіб, котрим було призначено покарання у вигляді одного року позбавлення волі, звільнено від відбування призначеного покарання з іспитовим строком один рік – шість (12 %) кримінальних справ. Мало місце і винесення постанов про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим) та ст. 48 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки) за чотирма (8 %) кримінальними справами.

Таким чином, суди досить гуманно ставляться до осіб, які використовують малолітню дитину для заняття жебрацтвом. І це не випадково, оскільки суб'єктом злочину в більшості випадків є мати дитини, яка має на утриманні ще декілька малолітніх дітей. Згідно з проведеним дослідженням, 25

(50 %) осіб, засуджених за ст. 150-1 КК України, мали одну-дві дитини на утриманні; 19 (38 %) осіб – три та більше дітей на утриманні.

Особливий інтерес у дослідженні особи злочинця викликають морально-психологічні властивості та якості. Вони дають найбільш повне уявлення про глибинні психологічні процеси, що безпосередньо детермінують поведінку особи. У плані розкриття морально-психологічних рис особи вельми важливе місце слід приділити аналізу системи потреб та інтересів осіб, які вчинили злочини. Сьогодні, коли значна кількість громадян України не в змозі знайти роботу, тенденція збільшення безробітних продовжує проявлятися. Заробітна плата більшості громадян не покриває необхідні прожиткові витрати, а допомоги на дітей, яку отримують матері, перебуваючи у відпустці по догляду за дитиною, є недостатньою навіть для того, щоб забезпечити дитину достатнім харчуванням. У такому випадку набувають особливого значення проблеми зростання стану психологічної кризи, психічної патології сучасної жінки, оскільки з'являється неспроможність самостійно забезпечити необхідні умови для власного життя, сім'ї, своїх дітей. Особливості становища жінки завжди зумовлювали її залежність від доходу чоловіка, від системи соціального забезпечення і страхування. На тлі зазначених негативних чинників у сфері працевлаштування жінки, відсутності належного соціального захисту посилюється незахищеність жінок, які мають дітей, неповних та багатодітних сімей. Їхні переконання, мотивація поведінки часто пов'язані з сімейно-побутовими проблемами. І не дивно, що несприятливі чинники позначаються на поведінці і вчинках жінки більшою мірою, оскільки фізично жінки слабші від чоловіків.

Ступінь усвідомлення особами, покараними за вчинення злочинів, своєї вини також є показником їх морально-психологічної характеристики, стійкості антисуспільної спрямованості особи. Дослідження засвідчує, що 50 (100 %) осіб повністю визнали себе винними у скоєнні злочину, що полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Одержана інформація про осіб злочинців, які використовували малолітню дитину для заняття жебрацтвом, дає змогу створити їх узагальнений «кримінологічний портрет». Це здебільшого особа жіночої статі (мати дитини) у віці від 25 до 35 років, неодружена, має на утриманні одну-дві дитини, має постійне місце мешкання, є громадянкою України та мешканцем міста, за місцем мешкання характеризується посередньо, без освіти або з неповною середньою освітою, безробітна, раніше не судима.

Отже, кримінологічне дослідження особи злочинця має велике значення для розроблення заходів щодо запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, заходів, спрямованих на виявлення і виправлення винного.

Список літератури:

1. *Ведерников Н. Т.* Изучение личности преступника в процессе расследования / Н. Т. Ведерников. – Томск : Томск. гос. ун-т, 1968. – 84 с.
2. *Дагель П. С.* Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1972. – 132 с.
3. Звіти про осіб, які вчинили злочини за 2009-2011 роки / Статистичні звіти Міністерства внутрішніх справ України за Формою № 2.
4. *Зелинский А. Ф.* Криминология : курс лекций / А. Ф. Зелинский. – Харьков : *Пранор*, 1996. – 259 с.
5. *Игошев К. Е.* Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Горьков. Высш. школа МВД СССР, 1974. – 168 с.
6. *Кондрашков Н. Н.* Количественные методы в криминологии / Н. Н. Кондрашков. – М. : Юрид. лит., 1971. – 210 с.
7. *Кудрявцев В. М.* Личность преступника / В. М. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 162 с.
8. *Лейкина Н. С.* Криминология о преступнике / Н. С. Лейкина. – Л. : Знание, 1978. – 28 с.
9. Личность преступника / В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Кондрашков, Н. С. Лейкина ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрид. лит., 1975. – 270 с.
10. Личность преступников и индивидуальное воздействие на них : сб. научн. тр. / отв. ред. Ю. М. Антонян. – М. : Из-во МВД СССР Всесоюз. научн.-исслед. ин-т, 1989. – 136 с.
11. *Лунеев В. В.* Системный подход к изучению мотивации преступного поведения / В. В. Лунеев // *Вопр. борьбы с преступностью*. – М. : Юрид. лит. – 1980. – Вып. 39. – С. 3–12.
12. Опыт криминологического изучения преступности : сб. научн. тр. / отв. ред. А. И. Долгова. – М. : Изд-во Всесоюз. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1981. – 138 с.
13. *Петелин Б. Я.* Мотивация преступного поведения / Б. Я. Петелин // *Механизм преступного поведения*. – М. : Наука, 1981. – С. 91–102.
14. *Сахаров А. Б.* О личности преступника и причинах преступности в СРСР / А. Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1961. – 279 с.

Дегтярева И. В. Криминологическая характеристика личности преступника, который использует малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством.

Рассмотрены вопросы наиболее существенных, криминологически значимых черт личности преступника, совершившего использование малолетнего ребенка для занятия попрошайничеством и составлен его криминологический портрет.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, личность преступника, малолетний ребенок, использование, попрошайничество.

Degtyareva I. V. Criminological characteristics of the person of a criminal, who uses a minor child for begging.

The problems of correction issues most important, significant criminological facial features, the perpetrator of the use of a minor child for begging and made up his portrait of criminology.

Key words: criminology description, face of criminal, very young child, use, begging.